

การศึกษาและประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน
เทศบาลตำบลระโนด อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

เสริมศักดิ์ ขุนพล¹ และ ฟารีดา เจ๊ะเอาะ²

¹สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

²สาขาวิชานิเทศศาสตร์ สำนักวิชาสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช 80161

khunpol@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed method) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลระโนด อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา โดยการศึกษาเอกสารการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ชุมชนเทศบาลระโนด จังหวัดสงขลา ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนเทศบาลระโนด ผู้นำชุมชน และนักท่องเที่ยว จำนวน 45 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ใช้การเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) และแบบสอบถามการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนเทศบาลระโนด 8 ชุมชน จำนวน 363 คน

ผลการวิจัย พบว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลระโนดที่สำคัญๆ มีทั้งหมด 13 รายการ ได้แก่ พื้นที่และอาคารบ้านเรือนริมคลองระโนด ประเพณีลากพระทางน้ำ อาหารการกิน การเป็นเมืองทางผ่านทางคมนาคม การประกอบอาชีพและงานฝีมือ การทำนา การประกอบอาชีพค้าขายในชุมชน ตลาดน้ำคลองระโนด การละเล่นโนราห์และหนังตะลุง การศึกษาของคนระโนด ศาสนา (วัดและศาลเจ้า) ประเพณีข้าวหม้อแกงหม้อ กิจกรรมกีฬาสัมพันธ์ 8 ชุมชน และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและสวนบูรพาจารย์ โดยทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทสามารถปรับใช้ให้เข้ากับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ให้นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการออกแบบและเกิดทักษะในการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน สำหรับการนำเสนอทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้น ควรใช้การสื่อสารเรื่องเล่าผ่านบุคคลหรือคำบอกเล่าของคนภายในชุมชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีอยู่จำนวนมากซึ่งเป็นบุคคลที่สามารถสร้างความผูกพันกับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านไปจังหวัดอื่นๆ และกลุ่มผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ ส่วนเนื้อหาที่น่าสนใจควรเป็นเรื่องราวของทรัพยากรวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถมีประสบการณ์ร่วมได้ และได้มองเห็นการเชื่อมโยงของพลวัตรของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบันในขณะที่ตนมีประสบการณ์ร่วมกับคนในชุมชน

คำสำคัญ: คุณค่าทางวัฒนธรรม, ทรัพยากรวัฒนธรรม, การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

บทนำ

ระโนดเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานบนคาบสมุทรลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานได้ว่าชุมชนแห่งนี้จะกำเนิดตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 11 ทำให้กลายเป็นดินแดนหนึ่งแหล่งที่ร่ำรวยทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญหลายอย่าง โดยเฉพาะวิถีชีวิตของเกษตรกรรมแบบชาววิถีพุทธที่ดำรงไว้ซึ่งธรรมชาติที่งดงามจนกลายเป็นที่มาของคำขวัญของอำเภอรโนดว่า “ทุ่งรวงทอง นองลูกตาล ดำนาแห่งเจดีย์ พื้นที่แหล่งนาทุ่ง” ต่อมาในช่วงปี 2520-2522 เป็นต้นมาเกิดวิกฤตปัญหาน้ำท่วมบ่อยครั้ง ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และการเข้ามาของระบบทุนนิยม ทำให้วิถีชาวบ้านเปลี่ยนจากพื้นที่ทำนาไปเป็นการทำเกษตรกรรมแบบหวังผล หรืออาชีพอื่นๆ ในภาคอุตสาหกรรมเพื่อหวังให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ทำให้ภาพบรรยากาศของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เคยสวยงามและคงเสน่ห์ของความเป็นระโนดค่อยๆ เลือนหาย

ต่อมาเมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบายจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อหวังจะกระจายรายได้สู่ชุมชนในชนบท รวมถึงการจ้างงานในท้องถิ่น กรมโยธาธิการและผังเมืองจึงได้ทำการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในเมืองระโนดเพื่อรองรับการท่องเที่ยว และสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจให้มีความเข้มแข็งบนพื้นฐานของอัตลักษณ์วัฒนธรรมและศักยภาพของพื้นที่ ภายใต้การสนับสนุนของ คณะกรรมการรัฐมนตรีพัฒนาพื้นที่พิเศษ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในปี 2552-2555 ภายใต้แนวคิด“ระโนดมรดกกลุ่มน้ำทะเลสาบ สงขลา” จำนวน 9 โครงการ [1] ปัจจุบันโครงการดังกล่าวมีการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์และเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชน แล้ว แต่ปรากฏว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวมีจำนวนน้อยกว่าที่วางแผนไว้ อีกทั้งยังมีแนวโน้มลดลง ไปเรื่อยๆ จนเห็นได้อย่างชัดเจน ซึ่งสวนทางกับจำนวนเงินที่สูญเสียไปกับลงทุนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว [2] คณะอนุกรรมการ จัดทำและทบทวนแผนจังหวัดสงขลา (พ.ศ.2557-2559) กล่าวว่า ความล้มเหลวนี้เกิดจากการไม่มีการสร้างเรื่องราวความโดดเด่นและ เรื่องเล่า (Story) เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงขาดการประชาสัมพันธ์และบุคลากรด้านการท่องเที่ยวระดับมืออาชีพ ส่งผลให้แหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ และรอเวลาชำรุดทรุดโทรมลงไปในที่น่าเสียดาย

ปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวได้ให้กลับฟื้นตัวและดำรงอยู่ยั่งยืนได้ต้องอาศัยการดำเนินการจัดการ การท่องเที่ยวภายใต้ขอบเขตความสามารถของทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรม การท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อบริบทชุมชน ชนบทวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว เนื่องจาก ปัจจุบันนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนพฤติกรรมไปมาก กล่าวคือ จากเดิมที่เคยเดินทางไปเพื่อชมสิ่งร่ำทางวัตถุเพียงอย่างเดียว กลายเป็น การโยกย้ายจุดหมายปลายทางด้วยการพบปะพูดคุยกับคนในท้องถิ่น เรียนรู้ ชิมซบ ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และสร้างปฏิสัมพันธ์กับ ผู้คนเจ้าของพื้นที่ ประหนึ่งตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่นั้นๆ จนกลายเป็นนิยามใหม่ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ซึ่งแนวคิดนี้จะเป็นการแก้ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในหลายๆ พื้นที่ [3] และเพื่อให้ นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจในจิตวิญญาณของพื้นที่ (Spirit of Place) ผ่านประสบการณ์และได้สัมผัสวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของ ชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

ดังนั้นเพื่อหาจุดร่วมของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีทั้งเก่าและใหม่ในชุมชนเทศบาลระโนด มาใช้ประโยชน์ตามพลวัต ของการท่องเที่ยว และเป็นการค้นหาทางออกให้กับงบประมาณที่สูญเสียไปกับการสร้างแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่า ควรมีการสำรวจและประเมินคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวขึ้นใหม่ เพื่อให้ชุมชนเมืองระโนดที่มีประวัติอันยาวนาน แห่งนี้เกิดการพัฒนาผ่านกระบวนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและประเมินคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลระโนด จังหวัด สงขลา

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) เพื่อให้ได้คำตอบตรงตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยใช้วิธี การศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary) เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชนเทศบาลระโนด โดยเลือกศึกษาทรัพยากร วัฒนธรรม 2 ประเภท คือมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และวิถีชีวิต (Lifestyles)
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Work) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ชุมชนเทศบาลระโนด จังหวัดสงขลา ได้แก่ ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และนักท่องเที่ยว ใช้การเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) จำนวน 45 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant) ภายในพื้นที่ชุมชนเทศบาลระโนด
3. การเก็บข้อมูลสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนเทศบาลระโนด จำนวน 8 ชุมชน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตร Taro Yamane จากประชากรจำนวน 3,892 คน ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 363 คน

วิเคราะห์ แยกแยะ อภิปรายและสรุปประเด็นสำคัญๆ ตามแนวคิดทรัพยากรทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยอาศัยการประมวลข้อมูลที่ได้อธิบายทั้งปฐภูมิจากกลุ่มตัวอย่างและทฤษฎีจากเอกสาร เพื่อตอบคำถามของการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ผลและอภิปรายผล

เทศบาลระโนดประกอบไปด้วยชุมชนย่อย 8 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนตลาดกลาง ชุมชนหัวเค็ด ชุมชนราษฎร์บำรุง ชุมชนมะขามเฒ่า ชุมชนคลองไสร้า ชุมชนตลาดตก ชุมชนข้างโรงไฟฟ้า และชุมชนทอนสำโรง มีประชากรทั้งหมด 1,528 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 3,892 คน ทิศเหนือติดกับตำบลบ้านใหม่และตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทิศใต้ติดกับตำบลพังยาง อำเภอระโนดและตำบลโรง อำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดสงขลา ทิศตะวันออกติดกับตำบลปากแตรและตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทิศตะวันตกติดกับทะเลสาบสงขลา จากการสำรวจทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลระโนด จังหวัดสงขลา สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ประเภทมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ได้แก่ กลุ่มแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (Traditional Cultural Expression) ในอดีตชาวระโนดส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนาจึงทำให้มีงานฝีมือเกี่ยวกับการทำนาเกิดขึ้นมากมาย เช่น การทำแกะ การเลี้ยงข้าว การใช้สาหร่ายหอบข้าว แต่ปัจจุบันเฉพาะในเขตรอบในพื้นที่เทศบาลเมืองระโนด พบว่า มีการทำเกษตรกรรมลดลง ชาวบ้านส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้าง งานฝีมือช่างฝีมือจึงกลายเป็นช่างคนเมือง เช่น ช่างเย็บผ้า ช่างตัดผม ช่างซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้า ช่างกลึง เป็นต้น ส่วนรอบนอกเขตเทศบาลแม้จะพบการทำนาปรากฏอยู่บ้าง แต่ชาวบ้านก็หันไปพึ่งพาเครื่องจักรทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธโดยมีวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงเขตเทศบาลที่สามารถเดินทางกันถึง ได้แก่ วัดราษฎร์บำรุง วัดมะขามเฒ่า วัดหัวเค็ด และวัดระโนด นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีการตั้งศาลเจ้าย่านอกเก็ง ในวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 ของทุกปี ซึ่งถือว่าเป็นงานใหญ่ของชุมชน ชาวบ้านจะจัดประเพณีลากพระทางน้ำบริเวณถนนหน้าอำเภอ และมีเรือพระบุษบก หรือนมพระที่แต่งมาประดับความสวยงามให้ชาวบ้านได้แหวนชมตามเพื่อเป็นพุทธบูชา ปัจจุบันประเพณีนี้ไม่ได้จัดมาหลายปีแล้ว เนื่องจากการถูกตัดงบประมาณในการจัดงาน ในอดีตเคยมีประเพณีข้าวหม้อแกงหม้อที่ประชาชนจะนำอาหารคาวหวานใส่หม้อหิ้วหิ้วไปคนละอย่างสองอย่างมารับประทานร่วมกันตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนด ซึ่งได้เลิกไปตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมประจำถิ่นที่ชาวบ้านในชุมชนต่างเห็นพ้องว่าควรจะทำให้ดำเนินการต่อ ได้แก่ การจัดกิจกรรมระหว่างชุมชนทั้ง 8 ชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างความสามัคคีและความกลมกลืนในหมู่คณะ และเป็นการปูพื้นฐานให้เยาวชนสนใจกีฬามากยิ่งขึ้น (มากกว่าบายมุขที่มีอยู่มากมายรอบชุมชน) ในอดีตการละเล่นมโนราห์และหนังตะลุงเป็นการแสดงที่แพร่หลายมากในพื้นที่อำเภอระโนด ศิลปินที่มีชื่อเสียง ได้แก่ โนรายก ชูบัว ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2530 โนราพร้อม จำรัส หนังตะลุงหลักโชติวัฒน์ บ้านมหากาญ เจริญพงษ์ บ้านเจริญพงษ์ และหนังเล็ก บ้านหัวเค็ด เป็นต้น แต่ปัจจุบันพบเห็นได้น้อยหากจะมีการว่าจ้างมักจะนิยมไปว่าจ้างศิลปินจากถิ่นอื่นมาแทน สำหรับกลุ่มที่ตั้งทางวัฒนธรรม (Cultural Sites) ในเขตพื้นที่เทศบาลอำเภอระโนดจะมีสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือ ชุมชนคลองระโนดที่เป็นเคยเป็นศูนย์กลางการเดินทางในอดีต บริเวณนี้จึงเต็มไปด้วยร้านค้า บ้านเรือนริมแม่น้ำเก่าแก่ และสิ่งสาธารณูปโภคมากมาย เช่น โรงไฟฟ้า โรงน้ำแข็ง ร้านถ่ายรูป โรงตีเหล็ก โรงสีข้าว ตลาดสด ที่ว่าการอำเภอระโนด (ในอดีต) และโรงเรียน เป็นต้น ซึ่งในอดีตเส้นทางบริเวณนี้จะอาศัยการเดินทางด้วยสะพานไม้ แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนไปทำถนน ซึ่งบริเวณชุมชนตลาดตกกลับไปมีบางส่วนที่ไม่สามารถขยายถนนได้ เนื่องจากตัวบ้านส่วนใหญ่ยังคงโครงสร้างเดิมและไม่สามารถถมที่ให้ขยายกว้างขึ้นได้ ภายหลังแม้ว่าจะมีการรวมตัวของชุมชนทั้ง 8 เพื่อจัดตั้งตลาดน้ำคลองระโนด มาขายของทุกวันศุกร์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับนโยบายทางอดีตที่เคยเกิดขึ้น อีกทั้งชาวบ้านบางส่วนได้ร้องเรียนให้รื้อถอนเนื่องจากการกีดขวางการจราจรทางน้ำ ทำให้สภาพของตลาดน้ำแทบจะไม่ต่างอะไรจากตลาดนัดทั่วไป นอกจากนี้บริเวณรอบนอกมีการสร้างศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและสวนบุรพาจารย์ ในบริเวณโรงเรียนระโนดวิทยาเดิม ซึ่งทำให้ต้องย้ายโรงเรียนออกไปอยู่บริเวณรอบนอก ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้ว่ามีกำลังการสร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นในบริเวณศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและสวน แต่ไม่เคยได้เข้าไปสัมผัส หรือบางส่วนที่เคยไปเข้าไปชมต่างก็ให้ความเห็นว่าสิ่งที่ปรากฏในชุมชนไม่ได้แตกต่างกับสิ่งที่ตนเองได้เห็นตามบ้านเรือนของตน

รูปที่ 1 ตัวอย่างมรดกทางวัฒนธรรมจากทางหลักฐานประวัติศาสตร์

2. ประเภทวิถีชีวิต (Lifestyles) เมืองระโนดเคยเป็นศูนย์กลางของท่าเรือที่พ่อค้าแม่ค้าจะมานอนค้าอ้างแรมก่อนที่จะเดินทางด้วยเรือทวนหรือเรือเมล์บรรทุกสินค้าส่งต่อไปยังตัวจังหวัดหรือพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้ที่นี่กลายเป็นเมืองผ่านทางน้ำที่สำคัญ แต่เมื่อมีการตัดถนนเพื่อใช้ในการคมนาคมทางบกทำให้วิถีแห่งเรือค่อยๆ หายไปจากชุมชน แต่เมืองระโนดก็ยังคงเป็นเมืองผ่านทางบกที่สำคัญ เนื่องจากปัจจุบันมีการตัดสะพานเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาหรือสะพานเอกชัย ซึ่งเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดสงขลา และจังหวัดพัทลุง ทำให้รถยนต์และรถโดยสารที่จำเป็นต้องเดินทางระหว่างจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุงนิยมเดินทางโดยใช้เส้นทางนี้ แม้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของอำเภอรโนดจะประกอบอาชีพทำนา แต่ในพื้นที่เขตเทศบาลระโนด พบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย และรับราชการ มีข้อสังเกตได้ชัดระหว่างบ้านที่รับราชการจะมีฐานะดีกว่า และระดับรชาติไว้หน้าบ้าน ส่วนบ้านที่ค้าขายในตัวตลาดส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของบ้านเปิดร้านเอง ส่วนรอบนอกตลาดจะเป็นบ้านเช่า แต่สำหรับพื้นที่ห่างไกลเทศบาลจะพบร้านค้าหรือร้านรับจ้างประปรายรายรอบอยู่ น้อยรายที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม บ้านเก่าๆ ในชุมชนส่วนใหญ่จะถูกปิดตายไว้หลายหลัง แต่กระนั้นทำให้เห็นว่าตัวเรือนยังคงโครงสร้างเดิมในอดีไว้ แม้ว่าจะถูกรื้อถอนตามกาลเวลา แต่ยังเสน่ห์ของความเป็นเมืองเก่าอยู่ หลายบ้านไม่มีคนอยู่อาศัยแล้ว เนื่องจากเจ้าของบ้านส่วนใหญ่จะออกไปประกอบอาชีพที่อื่น และปิดตายบ้านเอาไว้เช่นนั้น ครั้นจะทำการซ่อมแซมก็ไม่มีใครอาศัยต่อจึงปล่อยปละร้างไว้อย่างนั้นต่อไป

รูปที่ 2 ตัวอย่างวิถีชีวิตและโครงสร้างตัวเรือนแบบดั้งเดิม

ในอดีตมีร้านค้าที่คนระโนดรู้จักกันดี ได้แก่ ร้านป่าเมี่ยงขายของจุจิกสำหรับเด็ก ร้านบุญส่งพานิชขายของชาติดริมคลองระโนด และร้านโกโผ่งขายอาหารจีนตามสั่ง ซึ่งปัจจุบันทั้ง 3 ร้าน ได้เลิกกิจการไปแล้ว ปัจจุบันร้านค้าใหม่เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งบางร้านก็เปิดมายาวนาน บางร้านก็เกิดขึ้นใหม่ แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ดังนี้ 1) ร้านขายของชำ เช่น ร้านค้าส่งเจริญ ร้างมงคลพานิช ร้านปานเพชร ร้านเล็ก ซึ่งร้านเหล่านี้จะมีป้ายบอกชื่อร้านโดยป้ายร้านสามารถบ่งบอกถึงความเก่าแก่ของร้านค้าได้เป็นอย่างดี 2) ร้านขายสินค้าเกษตร เช่น ร้านเจริญวัสดุเกษตรภัณฑ์ ที่ชาวบ้านรอบนอกจะเข้ามาซื้อไปประกอบสัมมาชีพ และ 3) ร้านอาหารซึ่งมีตั้งแต่ร้านอาหารเก่าแก่ และร้านอาหารที่สร้างขึ้นใหม่ตามสไตล์คนเมืองปะปนกันไป เช่น ร้านข้าวหมูแดงระโนด ร้านบ้านบัว Anan Café ร้านสงวนศรีระโนด ร้านซีอัว ลืมฉิ่นแซ่ และร้านอาหารณิแดง โดยอาหารขึ้นชื่อของเมืองระโนด ได้แก่ ปลาตุกร้า ไส้กรอกสุตระโนด ข้าวยาหอใบบัว หนามหนู ลอดช่องสิงคโปร์ ขนมหม้อฉี่ และขนมเปีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มทำขนมเปี๊ยะที่เกิดจากการรวมตัว

ของชาวบ้านในชุมชน ปัจจุบันตลาดของชุมชนไม่คึกคักเหมือนในอดีต เนื่องจากชาวบ้านนิยมเข้าไปซื้อของในตัวจังหวัดมากกว่าทำให้ร้านค้าดูเงียบเหงา บางร้านถึงกับปิดกิจการลงไปแต่ยังคงสภาพร้านเก่าๆ ให้เราได้เห็นสภาพจากภายนอกตัวอาคาร

คณะโนดค่อนข้างให้ความสำคัญกับการศึกษา เนื่องจากมีคนดังๆ ที่รับโอกาสศึกษาในระดับสูงหลายคน อาทิ นายวีระ มุสิกพงศ์, นายบัญญัติ จันทน์เสนะ เป็นต้น ปัจจุบันมีโรงเรียนที่เปิดสอนในชุมชนทั้งสิ้น 9 โรงเรียน โดยโรงเรียนเก่าแก่ที่มีถูกพูดถึง คือ โรงเรียนบ้านละโนด (ธัญเจริญ) ก่อตั้งในปี พ.ศ.2561 เป็นโรงเรียนประถมประจำตำบลที่เริ่มก่อตั้งจากอาคารเรียนพิเศษสองชั้นจำนวน 6 ห้องเรียนจนขยายมาเป็นพื้นที่ 12 ไร่ในปัจจุบัน และโรงเรียนละโนดวิทยาที่เกิดจากการจัดตั้งของสื่อบุรพาจารย์ ได้แก่ นายสนั่น หิรัญวรชาติ, นายนิธย์ โสติดิพันธุ์, นายเกลียน ศิริพงษ์, และนายบำรุง สวัสดิ์ ที่ผลักดันให้การศึกษาระดับมัธยมในชุมชนแห่งนี้จัดตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ. 2482 นามโรงเรียนมัธยมละโนดศึกษา (ร.น.ว.) โดยเช่าห้องแถวแป๊ะยี่เซ่ง ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ตรงสวนบุรพาจารย์ และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนละโนดวิทยามูลนิธิ (ร.ว.) ปัจจุบันได้ย้ายออกไปบริเวณฝั่งทิศใต้ของเขตเทศบาล โดยใช้ชื่อว่าโรงเรียนละโนดวิทยา (ร.ว.) [4]

จากการสำรวจความคิดเห็นเชิงปริมาณของชาวบ้านในพื้นที่ 8 ชุมชนของเทศบาลตำบลละโนด จำนวน 363 คน แบ่งเป็นชาย จำนวน 109 คน (คิดเป็นร้อยละ 31) หญิง จำนวน 254 คน (คิดเป็นร้อยละ 69) ส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายและรับจ้างมากที่สุด (คิดเป็นร้อยละ 44) รองลงมา คือ เกษตรกรรม (คิดเป็นร้อยละ 30) และรับราชการ (คิดเป็นร้อยละ 17) ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า 10 ปีขึ้นไป (คิดเป็นร้อยละ 54) ส่วนผลการสำรวจการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถแสดงเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 การประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชาวบ้านในชุมชนเทศบาลละโนด

ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว	ค่าเฉลี่ยระดับคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม					
	เชิงสร้างสรรค์	แสดงน้อยดี	วิชาการ	สุนทรีย์	เศรษฐกิจ	อัตลักษณ์ชุมชน
1) การประกอบอาชีพและงานฝีมือการทำนา	3.06	3.18	2.45	2.98	2.75	2.88
2) ศาสนา (วัดและศาลเจ้า)	3.14	2.36	2.94	1.75	2.58	2.55
3) ประเพณีลากพระทางน้ำ	3.47	2.86	3.17	2.88	3.55	3.18
4) ประเพณีข้าวหม้อแกงหม้อ	3.25	2.82	2.20	1.62	2.62	2.50
5) กิจกรรมกีฬาสมัครเล่น 8 ชุมชน	2.47	2.20	1.75	1.78	2.98	2.23
6) การละเล่นโนราห์และหนังตะลุง	2.67	2.29	3.41	2.14	2.95	2.69
7) พื้นที่และอาคารบ้านเรือนริมคลองระโนด	3.71	3.01	3.45	2.94	3.88	3.39
8) ตลาดน้ำคลองระโนด	2.30	1.89	2.95	3.45	3.01	2.75
9) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและสวนบุรพาจารย์	1.85	3.19	3.02	1.54	2.64	2.44
10) การเป็นเมืองทางผ่านทางคมนาคม	3.67	2.66	1.92	2.76	3.50	2.90
11) การประกอบอาชีพค้าขายในชุมชน	3.13	2.54	2.14	3.42	2.75	2.79
12) อาหารการกิน (ปลาดุกร้า ไส้กรอกสูตรระโนด ข้าวยาหอใบบัว หนามหนู ลอดช่องสิงคโปร์ ขนมหม้อฉี่)	2.95	2.53	2.85	3.35	2.95	2.92
13) การศึกษาของคณะโนด	2.98	3.29	2.18	1.89	2.57	2.58
รวม						2.75

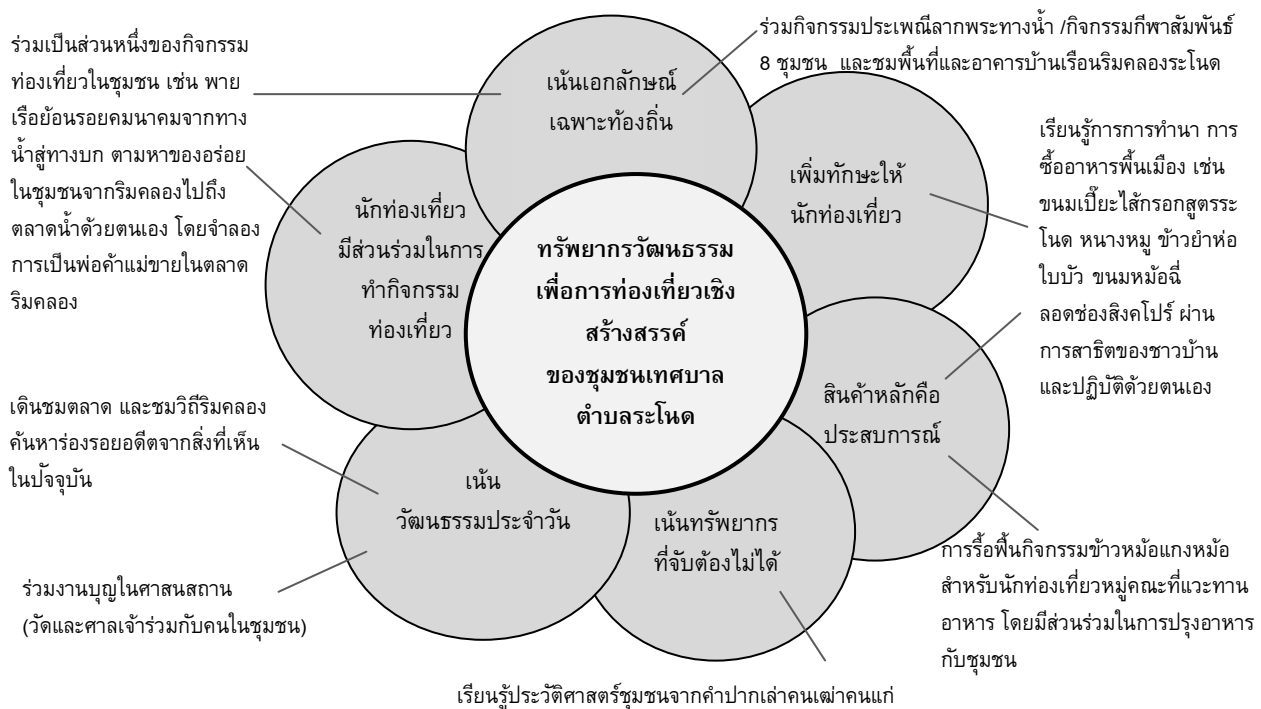
จากตารางที่ 1 พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ตระหนักในคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.75) โดยพื้นที่และอาคารบ้านเรือนริมคลองระโนดถูกมองว่าเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.88) รองลงมา คือการเป็นเมืองทางผ่านทางคมนาคมในอดีต (ค่าเฉลี่ย 3.67) และประเพณีลากพระทางน้ำในอดีต (ค่าเฉลี่ย 3.55) ทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งหมดส่วนใหญ่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากที่สุด จำนวน 6 รายการ รองลงมาคือคุณค่าในฐานะอัตลักษณ์ของชุมชน จำนวน 4 รายการ

นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความสำคัญเห็นว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ภาครัฐได้พัฒนาขึ้นมาเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจากมีความสวยงามแต่ขาดการเชื่อมต่อกับประวัติศาสตร์ของชุมชน ทำให้ไม่รู้สึกรู้ว่าควรนำไปบอกต่อนักท่องเที่ยว แม้ว่าที่ผ่านมาเทศบาลละโนดจะขอ

ความร่วมมือชาวบ้านในการปรับปรุงและรื้อฟื้นวิถีชีวิตชุมชนริมคลองให้กลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง แต่สามารถทำได้แค่บางส่วนเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่แต่ไปประกอบอาชีพต่างถิ่น อีกทั้งชาวบ้านมองว่าสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้กับตนเองได้ เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวยังคงมีจำนวนเท่าเดิม สาเหตุหลักน่าจะมาจากไม่มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อใดๆ นักเดินทางที่มาตัวเมืองแห่งนี้ คือกลุ่มผู้สัญจรที่หยุดแวะเพื่อรับประทานอาหารและสอบถามเส้นทางไปยังตัวจังหวัดสงขลา จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือจังหวัดพัทลุง โดยใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 4083 และ 4080 ผ่านตัวเมืองระโนดตรงถนนมหาดไทยเท่านั้นทำให้ไม่รู้ว่ามีชุมชนริมน้ำในอดีตอน้อยอยู่ ส่วนอีกกลุ่มคือคนในชุมชนที่ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่นและกลับมาติดตามดูสภาพความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงวันหยุด จากการสังเกตการณ์ในพื้นที่พบว่าชาวบ้านดั้งเดิมที่ยังคงอาศัยอยู่จะมีอายุระหว่าง 50-60 ปีและอาศัยในบ้านโดยลำพัง ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักไม่นิยมต้อนรับคนแปลกหน้า เพราะกลัวการถูกหลอกจากผู้ไม่ประสงค์ดี ส่วนชาวบ้านที่นักท่องเที่ยวพบปะส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าแม่ขายที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนไม่เกิน 20 ปี ก่อนหน้านั้นทางเทศบาลได้พยายามนำเด็กโรงเรียนรายรอบชุมชนจัดกิจกรรมเรียนรู้และทัศนศึกษาโดยมีนักวิชาการบรรยายให้ความรู้ แต่หลังจากการดำเนินการไปแล้วเพียง 2-3 ครั้ง ก็ประสบปัญหาทั้งด้านงบประมาณและความสนใจของเยาวชนที่ลดน้อยถอยลง

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลระโนด สามารถสรุปตามคุณลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของ Greg Richards [5] ตามแผนภาพ ดังนี้

รูปที่ 3 ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลตำบลระโนด

จากรูปที่ 3 สรุปได้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญในชุมชนเทศบาลเมืองระโนดมีทั้งหมด 13 รายการ ดังนี้ 1) พื้นที่และอาคารบ้านเรือนริมคลองระโนด 2) ประเพณีลากพระทางน้ำ 3) อาหารการกิน 4) การเป็นเมืองทางผ่านทางคมนาคม 5) การประกอบอาชีพและงานฝีมือ 6) การทำนา 7) การประกอบอาชีพค้าขายในชุมชน 8) ตลาดน้ำคลองระโนด 9) การละเล่นโนราห์และหนังตะลุง 10) การศึกษาของคนระโนด ศาสนา (วัดและศาลเจ้า) 11) ประเพณีข้าวหม้อแกงหม้อ 12) กิจกรรมกีฬาสัมพันธ์ 8 ชุมชน และ 13) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและสวนบูรพาจารย์ โดยทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทสามารถปรับใช้ให้เข้ากับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ให้นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการออกแบบและเกิดทักษะในการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน เช่น เรียนรู้การทำนา การซื้ออาหารพื้นเมืองผ่านการอบรมทักษะการทำอาหารพื้นเมืองจากชาวบ้าน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนจากคำปากเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ร่วม

เป็นส่วนหนึ่งกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน เช่น พายเรือย้อนรอยคมนาคมจากทางน้ำสู่ทางบก การตามหาของอร่อยในชุมชนจากริมคลองไปถึงตลาดน้ำ โดยจำลองการเป็นพ่อค้าแม่ขายในตลาดริมคลอง เป็นต้น

สำหรับการนำเสนอทรัพยากรวัฒนธรรมใหม่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเทศบาลระโนด จังหวัดสงขลา ควรสื่อสารเรื่องราวของชุมชนระโนดเป็นชุมชนคมนาคมที่มีประวัติที่ยาวนาน โดยถอดองค์ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล และเป็นความรู้แฝงเร้น (Tacit Knowledge) สื่อสารผ่านคำบอกเล่าของผู้สูงวัยที่มีอยู่จำนวนมากในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถถ่ายทอดความผูกพันให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี โดยย้อนหลังไปไม่เกินปี พ.ศ.2500 สำหรับนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเป้าหมายแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไปที่เดินทางผ่านไปจังหวัดอื่นๆ และนักท่องเที่ยวที่เคยอาศัยหรืออยู่ในพื้นที่กลับมาเยี่ยมเยือน โดยใช้ช่วงจังหวะการสื่อสารขณะที่นักท่องเที่ยวกำลังร่วมทำกิจกรรมร่วมกันกับคนภายในชุมชน เชื่อมโยงเรื่องราวของทรัพยากรวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวกำลังมีประสบการณ์ร่วมนั้นให้เห็นถึงพลวัตรของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณชาวบ้านในชุมชนเทศบาลตำบลระโนด จังหวัดสงขลา ทีมผู้ช่วยนักวิจัยทุกท่านที่ทำงานวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และขอบคุณกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยทักษิณที่สนับสนุนเงินอุดหนุนการวิจัยในครั้งนี้

บรรณานุกรม

- [1] สำนักผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะ. โครงการพัฒนาเมืองเพื่อการท่องเที่ยวระโนดมรดกกลุ่มน้ำ ทะเลสาบสงขลา. วารสารกรมโยธาธิการและผังเมืองสงขลา 2558; ปีที่ 45, หน้า 27-31.
- [2] เกียรติศักดิ์ ตันธนกุล. นายกเทศบาลเมืองระโนด. สัมภาษณ์, วันที่ 15 ตุลาคม 2559.
- [3] G Richards. Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of Tourism Research* 2011; 38, 1225-1253.
- [4] อเนก นาวิกมูล. พิพิธภัณฑ์ระโนด: Ranot Museum. คณะกรรมการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ระโนด. สงขลา. 2559.
- [5] G Richards. Creative Tourism and Local Development. In: R Wurzbarger. (Ed.). *Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide*. New Mexico, USA, 2010, p. 78-90.